

СЛОВЕСНІ ТА ОБРАЗНІ СКЛАДОВІ РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Представлено типологію рольової ідентичності особистості. Описи типів ідентичності містять вербальні та образні характеристики рольових конструктів особистості. Показано можливості використання методу малювання мандал в аналізі ідентичності, особливостей образу Я людини.

Ключові слова: роль, ідентичність, мандала, арт-терапія.

Представлена типология ролевой идентичности личности. Описания типов идентичности содержат вербальные и образные составляющие ролевых конструктов личности. Показаны возможности использования метода рисования мандал в анализе идентичности, особенностей образа Я человека.

Ключевые слова: роль, идентичность, мандала, арт-терапия.

The typology of personal role identity is presented. The descriptions of identity's types contain verbal and imaginative components of role personality constructs. The opportunities of using of drawing mandala method in analysis of individual identity and self-image features are shown.

Key words: role, identity, mandala, art-therapy.

Постановка проблеми. Рольову ідентичність ми розуміємо як один із різновидів ідентичності особистості, коли людина відчуває тотожність свого Я з тими ролями, які вона виконує в соціумі. Це визначення базується на дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів [3; 7]. Критерієм наявності рольової ідентичності, вслід за І. Гофманом [6], ми вважаємо рольову дистанцію між тією роллю, яку виконує людина, та тією, яку відчуває та вважає своєю. Виконання ролі може відбуватись відчужено, холодно, врешті-решт людина або відмовляється від невідповідної їй ролі, або все ж таки робить її своєю. Виникають природні питання: як відбувається привласнення ролі? чи всі ролі, які виконує людина, вона визнає? чи можуть ролі заважати розкриттю індивідуальності людини, її креативності, вияву власного Я?

Отримання людиною зворотного зв'язку від інших, усвідомлення того, які ролі приписують їй інші, і співставлення їх з тими, які вона вважає своїми, – ось, з нашого погляду, ще один психологічний критерій наявності і механізм

формування рольової ідентичності. Вивчаючи *особливості взаємодії ролей власного Я, які бачить у собі сама людина, та тих ролей, які приписують їй інші*, ми отримуємо можливість виділити *різні типи рольової ідентичності*. *Взаємодія може бути гармонійною або дисгармонійною, збалансованою або незбалансованою*. Створення типології рольової ідентичності веде до з'ясування специфіки становлення особистості, сутності ймовірних особистісних проблем. Отже, дослідження механізмів становлення рольової ідентичності особистості є **актуальним** науковим питанням.

Ми припустили, що *словесні* описи ролей людини власним Я та іншими (тими, хто знаходиться в її найближчому соціальному оточенні) мають бути пов'язані з *образними* уявленнями людини про власне Я, яке зокрема відбивається в малюванні нею мандали. Перевірка нашої гіпотези здійснювалась за допомогою як суто психологічних експериментальних методів, так і в процесі застосування психотерапевтичних практик.

Психологи вважають, що кожна людина створює свій неповторний малюнок у колі – мандалу [4-5]. У колі існує центр, у нього є границі. Людина проектує в коло свій стан, своє Я: цілісність, наявність центру та границь власної особистості. За нашою гіпотезою, збіги або розбіжності в структурі рольової ідентичності особистості, особливості взаємодії рольових конструктів «Я», «Ми», «Вони», «Інші» свідчать про гармонійність або дисгармонійність становлення особистості людини, відчуття тотожності самій собі у часі або її відсутність, узгодженість відчуттів, які індивід отримує від соціального оточення, та власного образу Я. Людина з відчуттям власної ідентичності дозволить сказати собі: «Я – це Я. Я знаю, хто Я. Я можу сприймати зворотній зв'язок від інших, вибірково інтегрувати змісти рольових ідентифікацій інших на моє Я. Я маю право щось із цих змістів відкинути, а щось прийняти. Мої границі досить гнучкі, щоб пропустити в моє Я ідентитети, що проектуються іншими на мою особистість, але в той же час вони досить міцні, щоб не дати визначенням мене іншими, нерідко стереотипним і чужим мені, поглинути моє Я». У такої людини наявне ядро, центр і границі. Сформована структура особистості обов'язково

відіб'ється в малюнку мандали, який потенційно містить параметри цілісності, гармонійності, симетричності.

Людина, у якої відсутнє відчуття власної ідентичності, буде характеризуватись відсутністю або певними деформаціями, аморфністю, розмитістю центру, границь (повними, частковими). Наявність жорстких, товстих границь, досить великого центру свідчатимуть про безплідні спроби побудувати власну ідентичність тільки за рахунок Я, постійне незадоволення в її відчутті, а отже й відсутності ідентичності. Недоладність або естетичний смак, асиметричність або симетрія, дисгармонійність або гармонійність кольорів, автентичність або «втеча» від малювання власного малюнку, заміна його вже готовими «смайлами», рекламними образами, оригінальність орнаменту, абстрактність, символізм реалізм образів тощо теж стануть психологічними ознаками особливостей ідентичності людини. Отже, своєрідність структури Я особистості відіб'ються і в її образній концепції – мандалі.

Звісно, що дослідження ідентичності за допомогою проєктивних тестів, що показують глибинні настановлення особистості, неусвідомлювані або не досить усвідомлені образи Я, має свої недоліки та переваги, однак у поєднанні зі словесними звітами набуде більшої об'єктивності та представить широкий діапазон різноманітних результатів. Необхідно зазначити, що ідея використати мандали у дослідженні ідентичності особистості належить Вознесенській О.Л. [1-2], висловлена нею у бесіді з автором даної праці.

Метою статті є з'ясування відповідності словесних показників рольової ідентичності особистості її образним складовим.

Аналіз словесних відповідей старшокласників (79 чоловік), порівняння їх рольових самоідентифікацій і ідентифікацій їхнього Я однокласниками дав можливість виділити різні типи рольової ідентичності особистості. Попередньо ми виділили такі параметри показників ідентичності:

1. позитивна або негативна валентність ролей;

2. кількість ролей, які приписуються власному Я та іншими людьми власному Я;
3. наявність соціальних і суто психологічних ролей, а серед останніх «рольових метафор», які є метафоричними назвами тих же патернів поведінки людини в соціумі, що визначають роль; рольові метафори, з нашого погляду, свідчать про більш високий ступінь ідентифікації з роллю, ніж просто ролі; так роль «матінки Тереза» звучить більш переконливо, ніж роль помічника;
4. узгодженість змісту ролей, з якими себе ідентифікує людина і тих, що їй приписуються іншими, та які вона проектує на інших.

Отже, нами було виділено такі типи рольових ідентифікацій старшокласників:

1. Позитивно сформована ідентичність. Позитивні рольові ідентифікації присутні як у власних, так і чужих рольових визначеннях власного Я. Кількість рольових самовизначень і визначень з боку інших є, зазвичай, однакова. Наявні психологічні ролі та рольові метафори. Так, роль помічника, рятувальника може бути означена такими метафорами: «матінка Тереза», «охоронниця вогнища», «мати шкільного класу», «руки допомоги», Batman.

2. Позитивна ідентичність, яка формується. Позитивні рольові ідентифікації присутні як у першому, так і другому випадку, але вони не узгоджуються за змістом одна з одною. Кількість самоідентифікацій та ідентифікацій Я з боку інших зазвичай неоднакова: самого себе учень визначає в одній-двох формальних, соціальних, функціональних ролях (учень, гітарист та ін.), а від інших отримує багато позитивних, цікавих, психологічно насичених ідентифікацій («талант», «душа компанії», «охоронець чужих секретів», «улюбленець публіки» та ін.).

3. Ілюзорна ідентичність. Учень приписує собі позитивні як соціальні, так і психологічні ролі, а от однокласники – формальні, соціальні, нейтральні. Так, учень бачить себе лідером, розумником, веселуном, а інші називають його просто фотографом. Зазвичай, кількість ролей – різна: собі приписується більше ролей, ніж учень отримує від інших.

4. Компенсаторна ідентичність. Учень приписує собі позитивні ролі, а от однокласники – негативні. На відміну від попереднього типу ідентичності тут зворотній зв'язок від інших має вже негативну валентність. Людина відкидає негативну інформацію про себе, привласнює лише позитивні ідентитети. Мова йде про сформовані захисні механізми особистості. Необхідно зазначити, що в нашому дослідженні, в якому брали участь учні чотирьох різних шкільних класів, ми не зустріли жодного випадку абсолютного переважання «чужих» негативних ідентифікацій над власними позитивними, але такий випадок теоретично може мати місце, якщо мова йде про «ізгоя групи». Однак, з нашого погляду, за такого соціального тиску з боку групи малоімовірно є ігнорування негативних ролей. За відсутності зміни соціальної ситуації в особистості почне формуватись негативна ідентичність. Отже, в даному випадку в ідентифікаціях інших частково присутні негативні ролі.

5. Негативна несформована ідентичність. Учень приписує собі негативні рольові ідентифікації, інші учні також подають негативні ідентифікації стосовно його особистості, але вони неузгоджені за змістом.

6. Суперечлива, «розірвана» ідентичність. Учень приписує собі негативні рольові ідентифікації, а інші – позитивні. Тут ідентичність ще формується, але можливо в механізмах її формування приховані нереалізовані домагання людини.

7. Теоретично можливим є конструкт *негативної сформованої ідентичності*, коли власні негативні ролі особи узгоджуються з негативними ролями, які приписуються їй іншими, однак, ми не виявили яскраво виражених випадків такого типу ідентичності. Лише в одному випадку з одинадцяти наведених нами нижче прикладів ідентифікацій особистості ми можемо констатувати частковий збіг власної негативної ідентифікації та негативних ідентифікацій цієї ж людини іншими (мал. 11 табл. 1).

8. Несформована ідентичність. Учень описує самого себе суто в формальних, соціальних ролях, без натяку на індивідуальний стиль їх виконання, психологічну сутність власного соціального статусу, наприклад, учень, сусід по парті, хорошист. Зі сторони інших, така людина або не отримує зовсім зворотного зв'язку, або він є таким же формальним, як і власні описи.

Використання методу мандал у дослідженні рольової ідентичності було апробовано в процесі групової роботи з 11 старшокласниками, які висловили згоду взяти участь у діяльності, насиченої активними психологічними методами впливу на процес зростання особистості. Називання ролей, які притаманні власному Я та Я іншої людини відбувалось у письмовій формі. Учні за бажанням могли підкреслювати або обводити названі ролі різнокольоровими олівцями. Як показала подальша робота, це фасилітувало процес взаємодії психолога з членами групи в ході подальшого індивідуального консультування.

Після малювання мандал вербалізувались відчуття та емоції членів групи шляхом обговорення таких питань: які почуття виникали під час малювання? що згадувалось у процесі малювання? чи виникали якісь образи? що приходило на думку? яке самопочуття після малювання? Інтерпретація індивідуальних результатів виконання вправ у колі групи не відбувалась, обговорення базувалось на розкритті загальних принципів побудови методики, засад теорії рольової самореалізації особистості, розумінні членами групи поняття ролі, аналізі типових ситуацій взаємодії людей з урахуванням фактору ролі тощо. Як зазначалось вище, за бажанням учні після групової роботи могли отримати індивідуальну консультацію від психолога – ведучого групи. Із 11 учасників групи 7 обговорювали результати індивідуально.

Результати показують, що найбільш значущі структурні компоненти мандал, їх наявність, специфіка розташування, побудови, товщина ліній, колористика тощо тісно пов'язані з тими характеристиками, які зафіксовані за допомогою словесних методів. Такі діагностичні елементи мандал як «оквадрачування кола», наявність центру, границь, зв'язку центру з границями, симетричної побудови мандал, що свідчить про сформованість структур досвіду людини, притаманні учням з позитивно сформованою ідентичністю, однак таким критеріям ідентичності, хоча б частково, відповідала лише одна мандала (мал. 1 табл.1). Інші мандали хоча й містили певні значущі діагностичні компоненти, наприклад, «оквадрачування» кола, але були позбавлені інших – цілісності границь, чіткості промальованості центру (наприклад, мал. 9). Зазначимо, що тут і

надалі ми будемо використовувати назви архетипових стадій Великого Кола Мандали за Дж. Келлог [4].

Для ідентичності, що формується, характерною є мандала, яка відома як стадія «боротьби протилежностей»: народжується центр (встає сонце), а з ним і границі (межа між морем і небом), і хоча ці границі розрізають коло навпіл, вони з плином часу трансформуються в справжні границі Я (мал. 3). Іншою мірою представлена цілісність у мандалі 2: наявні границі особистості, але центр нагадує стадію «початку» з елементами «оквадрачування» (хвилясті лінії переходять у прямі).

Ілюзорній ідентичності особи відповідали мандали, що фіксували архетипову стадію «мішені» (або «воронки») в розвитку людини: в них був відсутній центр, а границі промальовані або частково, або ж є нерівними, знаходяться не за межами кола, а в колі (мал. 4 і 5.2).

Цікавим став випадок, коли хлопець, який мав розбіжності між власними позитивними уявленнями про себе («спортсмен», «футболіст») і неоднозначними уявленнями інших про нього («сторож зоопарку», «приборкувач єдиного рогу», «сміттяр») намалював спочатку мандалу «початок» у традиційних для цієї стадії пастельних кольорах (блакитний, жовтий, світло-зелений), а потім спонтанно – ще одну, яку ми після довгих роздумів віднесли до стадії «мішень» (мал. 5.1 і 5.2). Хоча в цій мандалі присутні елементи стадій «блаженства» та все того ж «початку» (чого тільки варті образи сімох яєць), ми все ж таки її віднесли до «мішені» («воронки»), бо елементи навколо центру неначе поглинають його. Мандала «мішень» означає, що людина стала об'єктом неприємної уваги з боку інших! Вона повна внутрішніх суперечностей, страждає від чогось, від чого – сама не знає. Чорного кольору жорсткі границі означають, що хлопець знаходиться у стані самооборони, захищає певні важливі для себе аспекти власного Я (велике яйце посередині та шість навколо). Зображення центру кола у вигляді яєчнї, яка сама є колом, та дублювання цього центрального образу шістьма іншими яєчнями-колами, є показником розвитку ядра особистості. Даний випадок ідентичності неможливо назвати компенсаторним, хоча формально це й можна було б і зробити. Негативні ідентифікації з боку ін-

ших не є однозначними, в них відчувається тиск соціальних стереотипів на людину, яка захоплюється чимось таким, що не можуть собі дозволити занадто «добре виховані» інші хлопці (захист бездомних тварин).

Для компенсаторної ідентичності характерним є розсіяність, наявність багатьох центрів (мал. 5.2; 6;7); при цьому зазвичай наявні границі (іноді досить жорсткі та товсті, коли особистість повністю відкидає негативну інформацію про себе). Ці мандали ми віднесли частково до стадії «блаженства» за наявністю багатьох повторюваних фігурок (краплинки, сердечка) та відсутністю єдиного центру. У таких мандалах можна знайти елементи стадії «екстазу» (гроно винограду та його листя нагадує вибух емоцій), але вибуховий центр зміщений наліво, що насправді не є мандалою 12 стадії її розвитку.

Окремої уваги потребує мандала, де зображені різного розміру квітки в психодилічних кольорах (яскраво рожевий, фіолетовий, смарагдово-зелений), які характерні для етапу фрагментації (мал. 7). Дві з цих квіток – насиченого, глибокого чорного кольору. На квіти падає дощ, спускається гроза (яскраво синій колір). Якщо дивитись на мандалу здалеку, то хмари, дощ, гроза нагадують обличчя якогось страшного привида, химери. Пейзаж обведено товстою границею темно-зеленого, гнилісно-болотного кольору. Можна констатувати парадоксальне поєднання розщеплення почуття Я з одночасним усвідомленням границь. Ми припускаємо, що ці границі мандали не є границями власного Я, а колективного. Кольори, структура, образи свідчать про залежність і пасивність автора малюнка. Як виявилось з об'єктивних даних, автор цього малюнка – дівчина з родини, яка належить до закритої релігійної секти. Родина складається з 4 чоловік: тата, мами, сестри та власне дівчини. Для поведінки дівчини в колі шкільного класу характерна слухняність, покірність, дисциплінованість.

Іноді складається враження, що людина могла б намалювати малюнок і без кола (мал. 8). Задана психологом геометрична фігура кола автором ігнорується. Малюнок нагадує пейзаж у круглій рамці, повішений на стіну кімнати. Людина немов каже: «Я дивлюсь на власне Я, на своє життя, як на картину зі стіни, я люблю цю картину. Я сам створив цю картину». Виникає питання:

а чи не сторонній спостерігачем власного життя є її автор? Ідентичність автора цієї мандали ми віднесли до проміжного ілюзорно-компенсаторного типу.

При суперечливій ідентичності границі особистості неначе розірвані, перервані кимось (креативний «вихор» особистості регулюється іншими людьми, соціальними нормами та стереотипами). Так, автор мандали 9 – дівчина, яка любить і вміє фотографувати. У своєму віці вона вже займає призові місця на фотоконкурсах, але батьки не сприймають таку її художню здібність і чинять супротив її намаганням стати професійним фотографом. На малюнку ми чітко бачимо «оквадрачування» кола. У свою чергу коло, так би мовити, є «за-лишками стадії вихору»: «мандри до *безкінечної* мети закінчуються» [4, с. 54] і розпочинається регуляція психіки за допомогою Я, точніше – над-Я (батьки, соціальні норми та стереотипи поведінки). Центр Я на мандалі відсутній: у самопрезентаціях дівчина надає собі роль «міс невпевненість», вона «ще досі в *безкінечних* пошуках, яку професію обрати, ким стати» [вислів самої авторки мандали; повертає увагу подібність лексики Дж. Келлог і автора малюнку]. Метафоричну мову мандали можна сприйняти й по-іншому: об'єктив фотоапарату є тим знаряддям, що ловить щасливі миті життя та який призупиняє виснажливі мандри до *безкінечної* мети.

При негативній ідентичності мандали представлені як обличчя людини, на яких наявні елементи, що свідчать про саморуйнівні тенденції Я. Так, юнак намалював мандалу у вигляді смайлу, він неначе втік від реального Я (мал. 10). Більшу частину мандали займає зображення рота з щільним рядом зубів у вигляді решітки. Такому образу Я відповідають вербальні самопрезентації автора та рольові ідентифікації, отримані від інших («президент», «дурник» та ін.). У мандалі іншої старшокласниці (мал. 11) образ Я більш реальний, наповнений кольорами, але поєднання кольорів – дисгармонійне (яскраво жовтий поєднується з брудним рожевим, чорним і коричневим). Вираз обличчя є занадто дитячим, рот – відкритий, видно язика та зуби. Загальне враження від цих мандал складається таке: зображено блазнів, які не сильно обтяжують себе тим, про що говорять. Відчувається, що авторам подобаються зображення обличчя, які займають майже весь простір аркушу паперу. Тут ми можемо говорити про нар-

цисизм, втрату почуття реального Я. Контур обличчя або є тим же колом, яке пропонувалось психологом, або ж обведений наполовину, отже границі або втрачені, або зруйновані. Такі елементи зображення, як відкриті роти, близькі до образів «вагіни дентати», які вказують на саморуйнівні тенденції Я [4]. Дисгармонійність кольорів, елементи саморуйнівних образів-символів дають нам підстави віднести мандали цього типу до стадії «фрагментації».

Таблиця 1

Особливості вияву ідентичності старшокласників: приклади з практики

№ п/п	Ініціали, стать учасника групи та його малюнок	Власні ідентифікації Я	Ідентифікації Я, подані іншими	Визначення ідентифікації
1	Н.П., дівчина	Романтик, порадиця, розумниця, людина-позитив, жартівниця, креативний центр	Мрійниця, мислитель, креатив, розумна, ідейний двигун; Хороша людина, ініціатор	Позитивна ідентичність
2	А. Ш., дівчина	Людина, яка хоче всього досягти в житті; людина-настрій	Новенька в класі....	Ідентичність, що формується
3	А. С., хлопець	Гітарист	Людина, яка смішить; Кращий друг, стимул тяги до спорту та знань; Скромняга; незрозумілий, але симпатяга; Грає роль сильно правильної людини	Позитивна ідентичність, яка формується

4	А. Н., дівчина	Порадниця; чесна людина; добрячка	Людина, яка ні з ким не спілкується	Ілюзорна ідентичність
5	А. Д., хлопець 5.1 5.2.	Футболіст, спортсмен	Сміттяр; приборкувач єдинорогів; сторож зоопарку	Ілюзорно-компенсаторна ідентичність
6	Ю. А., дівчина	Захисник, лідер, наставник; така, що любить увагу інших	Актриса погорілого театру; дивачка, зла дівчина; запальна	Компенсаторна ідентичність
7	А. Ч., дівчина	Добряк, лідер	Сіра миша; Повариха	Яскраво виражена компенсаторна ідентичність

8	В. І., хлопець	Добряк; хлопець, на якого можна покластись; розумний; смішний	Веселун, дружній; Футболіст, програміст, розумник, але недобрий; хлопець-жадюга	Ілюзорно-компенсаторна ідентичність
9	А. Я., дівчина	Танцівниця; крутий фотограф; пробую сказати і показати більше, ніж знаю; міс «невпевненість»	Людина «сама для себе»; Різнобічна людина, фотограф, баскетболіст, танцівниця, медик	Суперечлива ідентичність + частково сформована ідентичність
10	Д. Б., хлопець	Президент	Придурюється, прикидається дурником; Сумоїст; листоноша; повар; каратист; водій вантажівки	Негативна ідентичність, що формується
11	К. К., дівчина	Ведуча; актриса; веселунка; «зла»; фотограф; самовпевнена	Людина-посмішка; Кращий друг; Багато про себе думає, загордилася; Любить себе та своє відображення в дзеркалі; модниця; авторитет у протилежній статі	Суперечлива ідентичність, яка складається з негативної несформованої, фрагментарно з позитивно сформованої та, як не парадоксально, негативної сформованої ідентичності

Хоча приклади несформованої ідентичності ми виявляли у словесних звітах досліджуваних, але під час малювання мандал таких випадків ми не зустрічали.

Необхідно зазначити, що хоча нами спеціально не аналізувались спрямованість, мотивація поведінки досліджуваних, але цей вектор аналізу може доповнити інтерпретації їх малюнків.

Отже, словесні та образні складові рольової ідентичності особистості тісно пов'язані між собою, вони дозволяють будувати достовірні гіпотези психотерапевтичних практик, слугувати процесу розгортання діалогу з клієнтом. Особливості побудови мандали вказують на певну вірогідність тієї чи іншої специфіки стосунків особистості в найближчому соціальному середовищі, специфіку Я-концепції, у тому числі й рольової ідентичності. Не завжди певна мандала представляє ту чи іншу стадію, описану Дж. Келлог. Мандала може містити характерні елементи декількох стадій. Цілісність, певна смислова та структурна зв'язаність елементів малюнку в колі – головні ознаки сформованості ідентичності особистості.

Перспективи вивчення рольової ідентичності особистості, її вербальних і невербальних, свідомих і несвідомих складових, полягають у розширенні емпіричної бази дослідження та пошуку інших валідних критеріїв вияву виділених нами типів рольової ідентичності особистості.

Література:

1. Вознесенская Е.Л. Кто Я? Что Я? Только лишь... (опыт сочетания символ-драмы и арт-терапии в работе с образом Я) // Психодрама и современная психотерапия. – 2004. - №1-2. – С. 126-135.
2. Вознесенська О., Невах Є. Арт-терапевтичний вплив на структури особистості в роботі з образом «Я» // Простір арт-терапії: Збірник наук. праць / УМО АПН України, Арт-терапевтична асоціація; Редкол.: В.А.Семиченко, А.П.Чуприков та ін. – К., 2009. – Вип. 2 (6). – С. 4-15.
3. Горностай П. П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горностай. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
4. Диагностика в арт-терапии: метод «Мандала» / Под ред. А.И.Копытина. – М.: Психотерапия, 2009. – 2-е изд., испр. – 144 с.
5. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. – СПб.: Речь, 2005. – 256 с.

6. Современная зарубежная социальная психология. Тексты / Под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 256 с.
7. Gordon Ch. Development of evaluated role identities // Annual Review of Sociology. – 1976. – V. 2. – P. 405–433.